րու պատկանիլ, սակայն անյիջատակ դաշ րերէ ի վեր իրենց մատուցուած պաշտաշ մունքն, իրենց վկայագրուԹեան Թերին կը լրացնեն:

Ս. Եւստաներսի սկզբնական սրբավայրը մեզի անծանօն է. ընդճակառակն աւան, դական վկայաբանունիւնը գոր ուսումնա, սիրեցինը իրեն գոյունեան միակ գրաւա, կանն է. իսկ անընդճատ պաշտամունըի մը, որ հաւանօրէն մինչեւ իւր մարտիրո, սունեան ժամանակը բարձրանայ, բնաւ հետը մր չունինը։

. Մ,յսպիսի պարագայի մէջ երկու լու. ծում միայն կարելի է առաջարկել։

1. կամ այն է որ սուրբը պարզապես վկայագրութեան ձեւով գրականական շա. րադրունեան մը դիւցազն է, որ չետզչետէ իրական անձնաւորութեան փոխուած է. և որուն պաշտօնը ժամանակաց ընթացջին գանագան տեղերու մէջ արմատ ձգած է նոյն իսկ այդ բնագիլներու ազդեցունեան ներքեւ։ 0,յսպիսի դէպքեր երբենն տեղի ունեցած են, և մանաւանդ Ս. Եւստա[ժէոսի նկատմամբ տեղական պատուաստի օրի֊ նակ մ՝ ալ կընանը յառաջ բերել, որ սա. կայն պատմական ամենափոբը հիմ մ՝ալ չունի։ Օրին մէկը Համոզում գոյացաւ որ Սուրբին դարձը, առասպելական տեսա. րան ըլլալով հանդերձ, պատահած էվոլ. դուրելլայի մէջ, Դիւոլիի բով1: Միեւնոյն տեսարանը, պատմուած []. Հումպերդի նըկատմամբ, (ԺԵ դարէն միայն սկսելով հանդերձ), նոյնօրինակ տեղական նուի.

րու պատկանիլ, սակայն անյիշատակ դա, րագործում մ'ունեցաւ Սուրբին Հայրե. որդե ի վեր իրենց մատուցուած պաշտա, նեաց մէջ, ի Պելճիա։

- 60 -

2. Եւ կամ ալ պիտի ըսենք պարզապես որ Սուրբը Արեւելեան մարտիրոս մ՝է, որուն վրայ այլևս պատմական տուեալներ չունինք, և որուն պաշտամունքը, որ ի Հնումն գոյունիւն ունէր, որեւէ հետք մը նողուցած չէ իրեն սկզբնական հայրենեաց մէջ»:

* * *

Մինչեւ Հոս այսքան շրջանապտոյտ և ստուերամած բաւիղին մէջ ի միասին ըն, ժացանք բազմահմուտ խորագնին և հրշմարիտ բանասէր ու սրբագիր Հ. Delehaye-ին հետ զոր Տանդէի նման կրնանք անուանել մեր առաջնորդն ու վարժա, պետը։ Հասանք սահման մը ուսկից ան, դին իւր քայլերը չեն զօրեր, շարունա, կենք միայնակ անցնելով իւր ցուցած հան, դիպակաց ափը, Արեւելք, և յատկապէս ի ճշմարիտ Արեւելջն արարչուժեան և մարդկային վերակենդան փրկուժեան ի

(Շարունակելի) ԱԲԲ. Հ. Յուլչու ԱԻԳԵՐ

1. Այս օրինակ ղէպը d'ալ ունինը դեռ Ս. Բարդու, դիմէոսի նկատմամբ։ Զանազան միջնադարհան վկայա, գիրներ, աշխարՀագրական տեղեկունեանց պակասու, նեամբ չգիտնալով նէ Հեռաւոր Աղուանից աշխարՀ մը գոյունիւն ունի և անուանց նմանունեննեն շփոնելով Առաջելոյս թարոզունեան և նաՀատակունեան վայր Համարած են Ալպանոյ գիւղը Հռովմայ ջով։

ԱՌ ՎՐԹԱՆԷՍ ԹՂԹԻՆ ՀԵՂԻՆԱԿԸ ՄԱԿԱՐ ԱՌԱՋԻՆ Է, ՈՉ ԵՐԿՐՈՐԴԸ

- 61 -

(Cup. mbu puqifuilt u 1931, tg 14)

6. Մակար կը գրէ՝ Թէ «զաուրը մկըրտուԹեանն ձևանադրութիւնն, որպէս յառաչագոյն ասացաք, եպիսկոպոսաց և քահանայից միայն է կատարել» (410)։ կ՝ակնարկէ գրոշմի խորհրդոյն, զոր և քահանայք կրնան տալ, կ'ըսէ. մինչ «Դ գարու առաջին կէսին (Ա Մակարայ օրով) դեռ անծանօԹ էր այն» ըստ Հ. Ակինեանի, և «Չ դարէն յետոյ մնաց և հասաւ մինչեւ այսօր» (521):

Նոր սիսալ։ Քահանայից դրոշմելու իրա. ւունըն արդէն Դ դարուն կար արեւելը. և Պоղոսի թղթոց մեկնութեան մը մէջ, ընծայուած ս. Ամբրոսիոսի, բայց որ 384 [anu կան էն յառաջ գրուեր է միշտ¹, կը կարդանը՝ Թէ «յԵգիպտոս հրիցունը դրոչվեն, ելժէ եպիսկոպոսն չիցէ առընլժեր²»: Եգիպտոսի սովորութիւնը կրնար հասնիլ նաեւ յերուսաղեմ, կամ երուսաղեմէն մեկնած լինել յեգիպասոս, և ծանօթ լինել Ա. Մակարայ, երբ արեւմուտը անգամ տեղեակ էր անոր։ Արդարեւ Առար. ասնմանադրութիւնը անոր ընդարձակու[ժիւնը կը հաստատեն արեւելքի մէջ, երբ կրսեն. «Չմկրտունենէն, ով եպիսկոպոս և բա. հանայ, յառաջագոյն արղէն ասացաք... odgbu quamghun hegad neend, mam deկըրտեսցես ջրով, յետ այնորիկ դրոշմես. ցես մեռոնաւ» (Է, 22), ուր անխարիր եպիսկոպոս ու քահանայ կը մատակարարեն գայն: Այդ աղրիւրները նոր չեն սահմա. ներ քահանայից իրաւունքը, այլ կ'արձանագրեն քան զիրենք Հնագոյն սովո-Problem de, ne uture te umbe D. D'ulun. rug zum jur jugintele thete: Br 2. 0.46-

նեան, որ կը ճանաչէ գէԹ Սանմանադրու, թևանց յիշեալ տողերը, չեմ գիտեր՝ ինչպէս ճակառակ աղոնց՝ «Զ գարէն յետոյ» կը ղնէ նոյն սովորուԹեան ծագումը։

7. Երուսաղեմի առաջնորդը կ'ըսէ՝ Թէ դրոշմելու համար ձեռը կը դնենը «և հասատովը օծանիմը յիւղ սրրուԹեան» (410), ուր ըստ Հ. Ակինեանի կ'ակնարկուի Լասողիկեայ 48 կանոնին՝ Թէ «մկրտեալըն յետ մկրտուԹեան պարտին օծանիլ իւղով» (524):

Բայց, բարեկամ, դրոշմի օծումը Լա. ւողիկեայ ժողովը չստեղծեց, որպէս զի Մակար անկից ուսաներ. այլ սկսեալ Բ ղարու վերջերէն՝ կը յիշէ զայն Տերաու_ ղիանոս, նե «ելեալը ի մկրաունենկն, օծանիմը օծանելեաւ օրհնելով»» ։ Նոյնը կը Հաստատեն յետոյ ս. կիպրիանոս, կղե. մէս աղեքսանդրացի և ուրիշներ ալ*։ Ու. րենն տիեզերական հին սովորոյն մ՝ էր այղ. և շատ տարօրինակ պիտի լիներ՝ որ Մակար Ա չճանաչէր զայն, և յետոյ Մակար Բ ուսաներ Լաւողիկեայ ժողովէն, և ոչ գոնկ սովորունենկն։ Ու լուրջ բանասիրուներւնը չի կընար մարսել այդ գիւտը։ 8. Երուսաղեմի հայրապետը կը յարէ. Հայր մկրտու նեան ժամանակ «զրոլոր 22 การ ออกการ (408): «Նաեւ հոս զարգացած եկեղեցին նկատի առնուած է», կ'ըսէ Պատ. Հայրը, և բո. լոր զգայարանաց օծման մասին «հնագոյն վկայունիւն կը պակսի Դ-Զղարէն» (521)։

1. 2ddm. Patr. Lat. 17, 12 43, - 2. Usq' 410, - 3. Usq' I, 1620-7, - 4. Cabrol, III, 2525.

Եւ սակայն ունինը։ կոստանդնուպոլսի Հայրապետն Ոսկեբերան (398-404) հա. Abumblad Surumuyblaju oguran Suphur Bury maning og un the ten the the the quelup, mg whow of ne general hosting «և பய யமிங்கடிங் மடி எழுதாம் லியம்)» apputs uhubind : Lusponghopu win punհանուր բացատրունիւնը կը պարզէ ու կը Sout unju pungup blangungu BurgBu առ Մարտիրոս եպիսկոպոս Մատիոքայ (460-471), publind' Bt «hughing hund odustalg sump unipp pignit qualums h апиансти и атратьва и авистрои и ат Shumju qquijupulu"»: Odulih yud odu. Свар уства урура училог, прави ар gnighti lot up Sombith undaparlobui *մը՝ որ գայն լիջողներէդ կանուխ սկսած* էր բնականաբար: Ոչ այ կրնանը րսեյ՝ թե Բիւզանդիոնեն դուրս անծանօթ էր այն : Գալով մեր ազգին, որով հետեւ ա. րարողութիւնը հետ զհետէ զարգացեր են, աւելի բնական էր՝ որ զգայարանաց օծ. ման զանցառութիւնն ի Հայս տեսնուէը Դ ղարուն բան Ձին։ Пրդէն սահակեան hmunup wig Bapar Bhilu will ben shu no2. Supto le nighto: huy for gupone sty ob. ման անկերպարան վիճակի մասին դիւրաւ կրնանը գաղափար կազմել, երբ նկատենը Luing Sypanificup Incumingstu, input «pent odne for un un un un hand hanghanghan h Japan Supplyulli, 209min unter p 159 գետոյն, շուրջ գմարդկաւն խաղայր» » : Thomas Baw hege the min Bt dought, hus np thephu st azyta, hppmphum at. ւին անկատարութիւնն ակներեւ է չող. և шյя пшрпы щуше ур јшибишршры выд qquyupuhung odnedp, ny fot ghu:

խառնուի օծման հետ, այնպես որ այնու. Sambe Ind Applie the Shop Interthyper Inquite 380/2. « Lupgining & yummu. humbhy wa acqquehuau», whohayugh whe ծանօթ հեղինակի մը՝ 4505ն կանուխ. կոստանդնուպոլսի եկեղեցւոյն վերոյիշեալ Васдви ша Гирирран виринации Пиmhnguy, & nephoush : Unjup 4p mauushp umbe dbp prof. Budu hunyumnelp, 2mpmпристо в пшри врурира уринов, вурр. mbulibpe he homenuts inh «ogenule te Lugrud & Ruhumnu Incumentules: Br աւելի ալ կանուխ՝ Ազաթանգեղոսէ Լու. սաւորչին վերագրուած օծման մէջ եւս, que manune depar, menteril & gen. umpneldheup: U,ju pninp ophumhubph 4p Sambeh' np dap Angohi dig wugum ձեռնադրունեան յիշատակունիւնը կրնայ ummamahi U. U whapmy Shuja, h ny bp. Ipapalia, apilt hep belar amp Jonang ரயாராயல் நா யுரம்:

- 62 -

10. կը գրէ հրուսաղեմացին. «Չիւղ սըրրունհանն եպիսկոպոսապետն օրենեսցէ». և դժուարունհան պարագային՝ անոր երամանաւ երկու կամ երեք եպիսկոպոս միարանին և օրենեն (410–11): Հ. Ակինեան այսպիսի երաեանգի «այլուր չէ պատահած». որով «ուշ ժամանակի միայն կընայ վերաբերիլ», կ'ըսէ, այդ վերապաեուներւնն եպիսկոպոսապետին (524–25):

կը ճարցուի նախ. ենէ այլուր չէ պա. տաճեր, ի՞նչպէս ուրեմն կընայ «ուջ ժա. մանակի» վերագրել։ Եւ յետոց՝ չպատա. հիլն ըստ ինքեան ապացոյց մը չէ չգո. յունեան։ Քանի բիւրաւոր մարդիկ կան աշխարհիս վրայ, որոց մեք չենք Հան. դիպիր, և որոնք հաւասարապէս կան ու կ'ապրին։ Իսկ նկատմամբ մակարեան հը. րաճանգին՝ ինքն ալ, ես ալ պատաճած ենք սաճակեան կանոնաց, որ Մակարայ բացարձակ ազդեցունեան ներքեւ կը կըրկ. նեն՝ նեէ «գիւղ մկրտունեան հարկաւո. - 63 -

րութեամը բերցեն առ մեզ (այսինքն առ կաթողիկոսն) քահանայց, և աստի ի մէնջ ընկալցին զօրդնութիւն իւղոյն . . . վասն զի ոչ է իշխանութիւնը այդ քահանայից, այլ եպիսկոպոսապետաց՝»: Հոս կը խօսուի արդեն հաստատուած ու յայտնի վերապահութեան մը մասին, զոր Մակար Բ չէր կարող ընդօրինակել Հայերէս, բայց Մակար Ա կրնար ճանաչել ու տալ մեզ։ 11. «Չիւղն օծման մեռելոցն և հիւան.

11. «Չիւղն օծման ստոլ մեր ԹուղԹը, դացն և մկրտելոցն, կը գրէ մեր ԹուղԹը, առանձնակ օրհնեսցեն բահանայջն և եպիսկոպոսջն» (411): Բայց «իւղ մեսելոց անծանօԹ է այլուստ», կը դիտէ Հ. Ակինեան, որովհետեւ «մեռելները օծել սովոնան, որովհետեւ «մեռելները օծել սովոլաբար արեւելեան աղանդներուն յատուկ է», ըսեր է ՀերգենրոԹէր։ Եւ Պատ. Հայրը Մակարայ «գիւղն օծման մեռելոցն» կ'ուգէ տեսնել ննջեցեալ եկեղեցականաց օծման և կամ մարտիրոսաց նշխարաց վրայ Թափուած իւղին մէջ (525):

Utaher & ubune forting wifeng gar for buile : կրնային արեւելեան աղանդաւորը օծել Shupfipte baild the spectrum of und ղափառներեն ալ չկային բնաւ՝ որ նոյն undanaler aubomanthe, gannande obe umune pulution Bhuncuh Sweitungtes U.juպես Տերաուղիանոս կ'իմացնէ Սաբայի hundrand duby aufor and aufor and aufor and այսպես. «Գիտասցեն Սարացիքն՝ զի ի նաղման անդ բրիստոնեից թագում և մե. ծագոյն վարձը են նոցա բան ղիցն խըն. կելով» : խնկերը կ'ենթաղրեն անոյջ իւ. ղերն ալ։ Եւ ս. Աթանազինեայ մասին, նահատակուած Սերաստիոյ մէջ, կը պատunch dudwawywyby Zhemphont Bt beսերիա տիկինն անոր մարմինը «պատեալ wapper ammunitor to prande mourspies, այնպես կը տանի կը թաղէ»: Եթ բացարձակ վստահութիւն չենք կրնար դնել այս վկայութեան ճարազատութեան վրայ, b unanna munp' prapher Appmehnede Ac Summunt Demfaubehan Sube dep god ընդճանուր ճաւատացելոց վրայ, Հայոց eper mului furnmrubshe «heda mane Enter le function matthen's mumber Labo

սիմեանց մարմինները : Նոյնպէս ս. Շուշան. կան մարմինը պատեցին «իւղովը անուշիւը և խնկովը՝»: 0,10 սովորունեան մնացորդն 5, և ոչ հին ու առանձին բան մը, ինչպես 2. Ակինեան կ'ենթադրե, - թա. Տանայից ու եպիսկոպոսաց օծումը մեր gnd, պարզ իւղերը միջին դարուն ան. պատշանօրէն փոխունլով ս. մեռոնին, և կենդանեաց իւղը տալով մեռելոց, ունկից խորջողներ ալ կային, ինչպես կը զգացնե 1. Ququent Sugarge dell quent, qeb. լով այսպես. «զոր մի որ ի յայսպիսի կարգ բրիստովնեունեան հենանոսական գարչանօր աղարտեսցէ»: կրնար ուրենն Մակար 1, եւս ճանաչել ու յիջել մեռելոց իւղը, և անոր իմաստը փոխելու պէտը symj: your att for his humand of shear զայն Մակար Բ, կարող էր յիշել նաեւ իւր նախկին անուանակիցը մեր ԹղԹին

մէջ։ 12. Ակնարկելով յիշեալ իւղոց օրհ. նունեան, Պատ. Հայրը կը կոչէ Փրանցի հետեւեալ խօսջը. «Գ և Ե դարերուն ա. բեւելեան եկեղեցին չունէր վերջին օծման իւղի օրհնունեան համար մասնաւոր բա. նաձեւ. յատկապէս առ այս սահմանուած բանաձեւը աւելի ուշ ժամանակի է։ Ասոր կից կային սակայն աղօնջներ պարզ հի. ւանդաց իւղին համար» (525-26):

Մնջուջտ. արեւելեան եկեղեցին չունէր Մնջուջտ. արեւելեան եկեղեցին չունէր Վերչին օծումն և անոր իւղին օրհնու Թիւնը. նոյնպէս և արեւմտեանը մինչեւ Է դար⁶: *Բայց բոլորն ալ ունէին աւետարանական* օծումն հիշանդաց⁷, կրկնուած նաեւ մերս Մանդակունիէն [Ժէ «հրամայեն մեզ պատուիրանը Աստուծոյ... հիշանդաց աղօխս և օծումն իւղոյ⁸»: Այսպէս կայ նաեւ Թմուիսի (յԵգիպտոս) Սրապիոն եպիսկոպոսի մաշտոցը, գործ Դ դարու առաջին բառորդին, որ ունի «Աղօխը ի վերայ իւղոյն հիշանդաց», յորում կը յիշուին

1. Uniteps, fr, 92. — 2. Patr. Lat. I, 558. — 8. Ц (шушр. Ц, 65. — 4. Цашр. 571. — 5. Uni ikps, fr, 46. — 6. Cabrol, V, 1034. — 7. «Обшakps heand apungand shawsaya». Шшри. 2, 13. — 8. Штария 1860, 195.

Chee. Orden

Π^b 4ⁱ b. μ_qμ. ¶oq. U, 591. - 2. Pitra, II, 187-88.
- 3. U.q. μ. μ. 621. - 4. Cabrol, III, 2529-30.
- 5. 3^c μ. μ. 15.

ամեն հիւանդութիւնը։ Նոյնպես կան ու phy funger phing mit: Ugu mumaman Tulup ben 4p shat opsime opin him himile Rhowling, np h anpowone Bhut bp h shp and b quepnen, pasytu pume Vulique. 4neufu. le 4p mpnetp umbe opsuup you. Snew, pusutu u. Dushulung, np «p ujugmulut wharywhan popples wewlighy Sa. afit pum yaphuis: U.Ju sheumuharlehing 2mm կանուխ էին բան գՄակար թ. և querdununt st' ne genzule prote opsunt Вашбе ирешувара дилифирь 9.-9. чш. րերուն տարածուէր նաեւ միւս իւղերուն Ipmy, a Vmymp D, put juit Sumpmpto quining Lugag: Anad blot « U uhuph lopaթերն աւանդած այս մանրամասնութերն. ները սուրբ իւղերու նկատմամբ՝ կր հե. nught quby (q2. Uhhubut) & gupne առաջին բառորդէն ընդարձակ անջրպե. und» (527), phy Sulunula Sputung 0. Մակարայ ժամանակակից ու մերձաւոր Spen duminestating Shin, apa negguily անոր կր հասցնեն։ կրնար նորադարծ Հա. Int april min the april of the mention thinks, a hupompi - win 209 with put 2 դարուն՝ երբ մեր պաշտամունը արդէն կազմակերպուած էին Սահակներու և Ման, դակունիներու երկամբը՝ - Երուսաղեմի հրահանգաց, որոյ բարեկարգութեան ի տես՝ մեր Նուիրակները «հիացեալ զար-Suguras, 4'put Umuup (408), gaugabind np Zwjg yhn zwm jhm flunghp thu, h պիտի զարգանային է դարուն։

13. ԹղԹին այն հատուածի մասին, որ կը սահմանկ «հանել ի սեղանն զգացն սուրբ՝ ջերմ ըստ առաջելոցն աշանդու-Թեան, և զրաժակն անապական (ոչ անապակ) առանց իրիջ խառնման» (411), կը ճզնի Հ. Ակինեան՝ հաստատելու համար՝ Թէ հայ խանգարիչ ձեռջ մը կայ հող (528)։ Երաշունը ունի։ Եւ եԹէ «աննպատակ» չհամարէր ակնարկ մը ձգել իմ ոչ լուրջ յօղուածին վրայ, պիտի տեսնէր՝ որ ես այդ հատուածն արդէն սրրագրեր էի դրական կերպով մը. երկու անխանգար գրըչագրաց համեմատուԹեամը և նոյն ինջն Մակարով³, և յանգած ծիսականօրէն յոյժ կարեւոր հգրակացունեան մը։ Ադոր մէջ միակ եկամուտն է բաժակ թառը՝ կըրկնուած երկու անգամ։ Իսկ Պատ. Հայրն առանց նկատելու զայդ, աղաւաղման նըշաններէն մին կը համարի չևրմ հացը, «բանի որ յունական եկեղեցին ի սկզբանէ անտի սովոր էր հացն խմորուն... Հանել ի սեղան», և զոր ինք չի կրնար Հաշտեցնել Ջերմունեան Հետ, որպէս նե խմորն անՀաղորդ լինէր Ջերմունեան։

- 64 -

Swpphp tp ho bapwywgne fin up : 4/15/ Wheld & Sumpounty god' At hop & nep սկսած է խմորունը։ Բայց արդէն ապա. Sad bug' on bolar grough blanbahg, bones սաղեմեանն ու ասորին, բաղարջն ունէին h uhaputit Stant. Goncumpter pum Sptm. huis undapartobuis, apad hummphy 8huntu huguhu hip umuhpp, h Uunphp' u. Bungungh ophumuhh Shunbebind : Puparimu buhuhumu babuhay, ap h'mupte b que par uhhapp, AbpSmith 9.606499/ Sunn buthus 4nunuhu anud Analia dig 4n ungangt ժամանակի վանականաց ոմանց ղէմ, ո. pour dhusgha hopun unstignantehen de ունէին, «պատրաստեն, կ'րսէ, և գնշխար peptuly unun pulapad, walterd quist յուծ սննդական և քաջ եփեալ, որպես gh bappyh ungu h hbpularp, h as duni խորհրդեան մարքնոյն Քրիստոսի, որ յան. npilule unlife fe alanle punyup snj * :

Ճիշղ այս սահմանը կը հաստատէ նաեւ Մակար, որոյ ամբողջ հատուածը հացին կը վերաբերի. և կ'ուզէ «հանել ի սեղանն զհացն սուրբ ջերմ... և անապական՝ առանց իրիբ խառնման». այսինքն առանց խմոր խառնելու, ինչպէս յայտնի է՝ Թէ իւր ժամանակ եւս ընողներ կային, և զոր բաղարջաւորը կ'որակէին ապականութիւն բառով, ինչպէս կը յարէ նոյն ինքն Մակար. «զի ոչ ապականացու իւիը փրկիմը, այլ անապական մարքնով ամրիծ և անա.

1. Žulum. Cabrol, V, 1082-83. — 2. Su. 1833, 25. — 3. βunqu. 1929, 263. — 4. ޵m. Richell Gustav, Közel, 1884, 12 251. րատ գառինն»: Այս մեկնու Թիւնն աւելի ընդարձակօրէն պարզած եմ նախորդիս մէջ։ Ուսկի՞ց մեք Հայերս ալ ստացած ենք բաղարջը, որ ի Հնուց միակ ծանօխն է մեր բով. եխէ ոչ դրացի եկեղեցիներէն։ Եւ Հոս կ՝արդարանայ Դունի 719ի ժողովին ենխադրուԹիւնը, «զնացն անխմոր և զգինին անապակ Հանել ի սուրը սեղանն, ըստ աւանդելոյն մեզ սրբոյն Գրիգորի¹», ուր անջուր բաժակն ալ միաթնակ Ասորիք ստեղծեցին ու տուին նաեւ մեզ, բայց հեռի Լուսաւորչէն՝ Ձ գարուն, յետ եկեղեցական բաժանման, գոր դրականապես ապացուցած եմ այլուր², ի հենուկս Խեխեւամիտ ժիստուններու։

- 65 -

^{νουν} έρ Աυπριης <u>μυδ</u> βπιδως: 14. <u>կա</u>յ Մակարայ միւս խօսըն եկե. դեցական նուիրապետունեան մասին. «Եւ այսպես ըստ իւրաքանչիւր եդեալ մասանց կարգը սրրոյ եկեղեցւոյ յօրինին, ոչ ելա. նելով ըստ եղեալ սածման, և գլխաւու բեալը ըստ երկնաւորացն դասուց, որպես ուսաք ի հարցն հոգեւորաց՝ յաշակերտաց առաքելոցն սրբոց» (410), որ ըստ Հ. Ա. կինեանի՝ «կ[·]ակնարկչ առանց տարակուսի Դիոնեսիոս Արիսպագացւոյ գրունինը Ցա. դագս եկեղեցական բանանայապետութեան, որ Q դարու առաջին կեսին հրապարակ ելած է» (530):

Իրաւ է Թէ այս ՆիւԹիս Նկատմամբ կեղծ Դիոնեսիոս միակ և առաջին գրողը չէ. այլ ինք հաւաքեց և ընդլայնեց նակսորդ հարց գաղափարները, որոնք համառօտակի յայոնուած էին։ Այսպէս ս. Իրենէոս, որ տեսած էր առաքելոց աշա-

PULLU. ABSEADUR 1981

կերաները, Ընդդեմ հերևաիկոսաց գործին its 4' cut. «Brigght iby affr Sphamme կացն և զկարգս հրեշտակապետաց. յայա. նեսցեն մեզ զիորդուրդս անոռոց. ու. սուսցեն մեզ զգանագանութիւնն որ ի տէ. լու Յիւնս, յիշխանու Յիւնս, ի պետու Յիւնս և ի զօրու նիւնս. այլ ոչ կարեն առնել»: Այսպես և ուրիշներ։ Սակայն կրնայ Մակարայ խօսքն ակնարկել իսկապես Դիո. նեսիոսի՝ «աշակերտի առաքելոցն»։ Այս պարագային դրական փաստ մը կայ յե. տամուտ համարելու զայն։ Մնոր նիւթը կը վերաբերի իրեն յաջորդող յօդուածին՝ «Եւ զիարդ կարգը եկեղեցւոյ սրբոյ յօ. բինին», որ կը խօսի եկեղեցական դա. սակարգութեան մասին, և որոյ վերջա. բանը պիտի կազմեր այդ հատուածը։ ի՞նչ գործ ունի ուրենն նախորդ յօդուածին ծայրը։ Դիպուածը չի մաներ հող. և ա. մեն էն բնական մեկնու նիւնն այս է՝ որ ուրիշ մը հնարեր է զայն, և ներմուծելու պահուն շփոխմամբ սխալ տեղ դրեր, և Sou we thugh & wy unishinks

15. Մակար կը զգացնէ հայ պատգա. մաւորաց գալստեան զուգադիպուԹիւնն իւր մաւորաց գալստեան զուգադիպուԹիւնն իւր վիճակի եպիսկոպոսաց գումարման հետ, և ինք զինքը կը կոչէ «ծանրացեալ տկա. րուԹեամբ հրամանատուուԹեանս մեծամեծ կրօնիւք Եկեղեցւոյ» (407-8), յորում Հ. Ակինեան տեսնել կ'ուզէ Բ Մակարայ ա. Թոռոյն յայտնի վրդովմանց ակնարկու. Թիւն մբ (531):

Բռնազրօս է։ Նոյն բանը կընար գրել նաեւ Մակար Ա, որոյ օրով կը յուզուէր արիոսեան ամենածանր խնդիրը, – որոյ ախոյեաններէն մին էր ինը, – և որ ոչ լոկ իւր ախոռոյն կամ Երուսաղեմի եկե. ղեցւոյն, այլ ընդհանրական «Եկեղեցւոյ» մեծամեծ շահերուն հետ կապուած էր՝ իւր իսկ բացատրուխեամը։

16. Բ Մակարայ յաջորդը Յովհաննէս Դ՝ ԹուղԹ մ՝ունի առ Աբաս կաԹողիկոս Աղուանից, յորում կ՝ըսէ՝ Թէ «Ընկալար

1. Обину. Шишки. 25, — 2. Циркапр радарракр. 534. — 3. Patr. Graec. 7, 12 818.

[ժուղվես երկուս ի Մակարայ և յիւստո. քայ», որ էին իւր երկու անմիջական նա. խորդները, « յառաջ քան գմեզ յաջոր. դեալը ս. ավեոռոյն Ցակովրայ¹», ուստի մին նոյն ինքն Մակար Բ։ Եւ որովհետեւ այդ [ժղներէն մէկն էր «կարգաց եկեղեցւոյ» մասին², որով մեր վիճեալ վեղնի նիւնին հետ հաւասար, Հ. Ակինեան կը հետեւցնէ. «Չի կրնար խնդիր ըլլալ՝ վե Ցովհաննես ուրիշ գրուածք կ՝ակնարկէ Մակարայ [ժրդ-[ժով». և «այսպես կը հաստատուի ներնիս (առ Վրլժանես նեղնեն) ժամանակը և հե. դինակը» (532):

17. Jplantitu uhrubyeng dunumuhun 4/19 5 Badswarts quetaphilip fuldante Цпир, пр шипр Апья d'шр аршо 5°: «I'us jupilupnelbude, 4p Supplet 2. Паравий, Гицир рер Стеров подать в un Iplante bupulnunumuhan, h ng Հայոց կաթողիկոսին՝ 8. Գաբեղինացւոյ, կամ ի՞նչ պատճառաւ Վրթանես առանց umanghunh ahmulgar abus he anghulgh Երուսաղեմի պատրիարքին հետ յիրս եկե. ղեցւոյ կարգաց»: Թէպէտեւ մեր տկար ծանօթութիւններով, կը յարէ, «դժուարին է ճշգրիտ գաղափար կազմել» նոյն гоговивры Папсиверу по Превышу вуд инտահած եկեղեցական անցից մասին, բայց ինք կ'ապաւինի Մաբենեաց առաջնորդ Սողոմոնի վերագրած տեղեկունեան, պահուած կաղանկատուացւոյն պատմու. [8 4 min 152, - [85 hpp 591/1 Undusu կթղ. եղիվարդեցին իւր համախոհներով զատուեցաւ ընդե. Եկեղեցիէն, և պահպա. նողականը այդ պատճառաւ իրենց կաթեո. applan apple gBadfants, dudatunth Uper

նեաց եպիսկոպոսը Պետրոս՝ սրանեղած «հայրապետու/ժեան երկուանայոյն» դէմ, բաժնեց իւր վիճակը կաթողիկոսութենյեն, պատուիրելով իւրայնոց՝ Աղուանից կա. Թողիկոսէն ընդունիլ ձեռնադրութիւն և Spennie, «Spiste Spungh motonie u. Appапри», пр вашь Прршашбы орая . шубպես որ Պետրոսի յաջորդը, որ է մեր Swhold I plantitup, Unnewhy ywordshi համեմատ՝ անոնց Չաթարիա հայրապետէն Statumparty 5: «Ilu hunphulp jar. gnund bu nephil Abmpnu Dheubung buhu. կոպոսի կեանքի վերջին տարիներուն, այն 5 5565 phy jamaja, 4'put 2. U.4/ habinh, որ միանգամայն կը յորղորուի աղոնց շարժառիթն որոնել «աւելի քաղաքական բան դաւանարանական հողի վրայ». այն 5 Upilitang Jusante populate Sur tim. խարարաց միարանութենեն բաժնուելու Shahuphfu utg, utg your upunta. пыс ныцыза ընդունելով միշտ Սիւնեաց առաջնորդին ըմբոստունիւնը (533-37): Jungning ununund wihigu he hephus

յանայ՝ Պետրոսի ապստամբութեան այդ աարրացած առասպելը մաջրելու պատ. մու daw հրապարակեն : Նախ ընդունելի st Jum. Lop anpop' bufulnunuhy dapma գրուած ընդվգման ժամանակն ու պատ. ճառը յեղաշրջելու։ Պատմական բոլոր տե. ղեկունիւնը իրողունիւններ չեն. անոնց մէջ կան ստուգու նիւնը ու կեղծիքներ միանգամայն։ Օրմանհան դպրոցին գիւան եղաւ բոլոր աւանդունեանց մէջ անվրէպ powluinelpen of mbuuh, huy shend we thup: He Sugan' whypungetel hunner նով, աւարմալերթար դն եսքսն ատննթննե. անունները, Թուականները, հանգամանը. ները. և ինքն այ կը խոստովանի անոնց անտեղու []իւնը։ Եւ սակայն աւանդու. Թիւնը կը շարունակէ պահել յաչս անոր՝ անանուն, անթուական, անհանգամանը բայց իրական ճիմ մը, ճաստատուած

1. Su. Ц. 1922шт. 1896, 52 15, 1, — 2. Цин 1, — 3. 9. рарад, 78. — 4. Цирани, 87. — 5. Паци. Ципути. 1860. 217. ոչընչի վրայ, և ի նպաստ անոր գրբեր " ալ հրապարակ կը հանկ gbq պանծա. Log: bquului bpbenjo d' 5 ne upmp thuy Օրմանեան դպրոցն արդի բանասիրութեան մեջ։ Մեր ընդ հակառակն կ'ընդունինը կեղծ ու թոլորովին անդիմն աւանդունեանց գո. յունիւնն ալ. և գանոնը բաժնելու համար իրականներեն՝ պէտը ունինը անոնց հետ կապուած Հանգամանաց՝ որ կը մատնեն անոնց ստեղծականու Թիւնը. և որոնք երբ անջատուին ու փոխանակուին ուրիշ են. Burgnulusistend, pasata septas um-Puquipo 4'eut 2. Oupubur, 4'neubunug երեւակայական պատկերներ, որոնց կեղ-Stre Szumpunutulutu 4' pubb, pujg Sp2-Supuncabus she infutor Unu lot ng Phune 4678/ gubp sthe Shup wughenju ise, "չ ալ կեղծարարներ աշխարհիս վրայ։ Qua hmbud house the man forմեն ապստամրունեան տրուած պատճառը։ Ohenhung Rundmenhun Smildurtheber Fin thembe thet up and mun Spubly ըմբոստանալու հայրապետին ղեմ, որոյ Uperubung Sulfanul le muning fundaring արդարացնող գործունյունեան մ՝ ակնարկ Stury yumanelitate its: Apappan himurst berutu memunuhbging opni, k 555/2 մասնակցեր է անոր խմբած ժողովին, nench depuperphan bokg Baldeparte 152 he shanch hep whithen the Shiphe Song ne Phili Suizun to Sun Supportunito Short brybuts illungho & Sumber difuster for Sunge. Itus Uzmmpul hgenja jugarate 84. 9mph-Thunghe, np Almpruh Jugarate der-Builput grus Baffis ist jestind 5551 Ingradia Swalunganguber, apag Sty St bugh my you her hepter bufulandan, h'ent. « pur neu te le le malesple Almenu bulhuununus dep2 » : Upp' blog um mjg loneme 4 with Jump myumuspus thisp, 4 hphu Jugara achtgud araha myumude de (4er-(Juinten), Գարեղինացին իւր գրաւած ա-Թոռին դեմ այդ վրասապարտ մարդը, հայ-Puntemului Atthe umamunter supert կարենար արժանացնել հրանելի տիտղոսին և այդ յարգական յիշատակութեան։ Այս

- 67 --

իսկ կը բաւէ արդէն հերջելու անոր ապըս. տամբունեան համբաւը։

Աւելի եւս անտեղի են Աղուանից պատ. մըչին, ըմբոստունեան գրոյցին բուն աղ. բիւրին, այդ շարժման վերագրած ժամա. նակն ու պատճառը, որուն Օրբելեան նիւ. **Թական կրկնողն եղաւ։ Պետրոս կը վախ**ւ ճանի 562/ն (ըստ Հ. Ակինեանի), աթողը Baylad InButhup. hul Balsubutu 4m. **Յողիկոս**, որ ժամանակակից ու թղթակից է վերջնոյդ", իրեն յաջորդ կ'ունենայ՝ 574/16՝ գՄովսէս եղիվարդեցին։ Եւ ասոր օրով է՝ որ Պետրոս 591ին, այսինքն է խաղաղունեամը վախմանելէն ու նաղուե. լէն 29 տարի վերջ, իւր գերեզմանէն ապստամբունեան գրօշը կը պարզէ՝ «հայլոապետունեան երկուանալոյն» պատճա. ռաւ։ Գեղեցիկ գիւտ աղուան պատմչին երազակոծ մաջին, որուն խող հաւատայ ով որ կրնայ։

Գալով Վրթանիսի ձեռնագրութեան Աղուանից Չաբարիա կախողիկոսեն, պետը է նկատենը՝ որ Սիւնեաց այդ առաջնորդը ժամանակակից էր Չաբարիայի նախորդ. ներէն Աբասայ, որոյ իշխանութեան «ամս բառասուն և չորս» կու տայ կաղանկա. տուացին, սկսելով վասորովու երկրորդ murphi (91). npnd 4p Sndnit 539-576 տարիներուն։ Եւ այդ շրջանին մէջ ալ инти Цраници (562/2), прая 9шрь ղինացին կընար ԹղԹակցիլ միանգամայն անոր և Արասայ հետ է իսկ Չարարիա՝ Աբասայ երկրորդ յաջորդ կը նշանակուի 0.1 ուանից պատմու (ժեն էն, յետ Վ իրոյի՝ որուն կու տայ 34 տարի (275). որով Չարարիա նստած կը լինի 610ին, և զվ լնանես ձեռնադրած իւր գահակալու. phutu 48 mmph junmy: 2pm2mph dm. Subuluque Chil S'm Snu, gop 2. U.4/նհան իսկ չմարսելով, լռելեայն Վրթեանիսի Statumpply might glipmu (543), Spin կեղծիքին տեղ նոր կեղծիք մը դնելով, ինչ որ ընդունելի կանոն մը չէ՝ ըսինը։

^{1. 9/}pr papag, 70, 73, 76. - 2. Ubq' 79. -3. Ubq' 78. - 4. Ubq' 78, 81.

1.14 երկու փաստերը բաւական են հեջ կոսէն՝ ուստի և հայ կղերէն անջատուած տեւցնելու Համար՝ [85 անհեթեթ առաս. պելներ են Պետրոսի ապստամբու/ժիւնը, шипр շարունակունիւնը վրճանիսյն, և dep Sunju omme Statungene Opilie: Unga. մոնի ընծայուած այդ տեղեկու//իւնը տրւողը Մովսէս կաղանկատուացին չէ, ինչuju hupsty 2. Duphabut, unju ummilisp միանգամայն դնելով d. դարուն (533, 543)։ Մովսէս կ'ապրէր ի ղարուն, և իւր պատ. մութիւնը կը հասցնէ մինչեւ Բ հատորին իք գլուխը, որ միանգամայն անոր վեր. Smputto f: Gpypnpy whowhold up yp 2m. րունակէ և կր հասցնէ մինչեւ 9. հատորին pl, quarter, per 869 Baruhunn: Bhung bppnpg of up much & gupne dbpgbpp: Unggit bolonogi & no junant 40 phots Մաբենեաց հօր հատուածը, որ սակայն կը խօսի լոկ եկեղեցական նուիրապետու. Bhut Suupt, grp 4'memput 217 59/1 Spughpappy magad: Be mum 4p 2mparնակէ աղուանն իսկ, պատմելով Պետրոսի րմբոստու 6/1.20p, և ակնարկելով «նպերտ բարուց Հայաստանեայց», որով կր զգացնէ hep ommp philip: 0,19 whombold month նին գիւտն էր ուրենն ապստամբութիւնը, որոյ մէջ իրենց անծոռին պատուաւոր տեղ մը տալու նպատակը զգալի է։ Ոչ Պետրոս h ny Iplanita Suppuntanului ulantu զատուած չապրեցան երբեք։ Եւ ադո՛վ Գարեղինայի կաթողիկոսը կընար գրել Ipout huh of annuku guisdi jaun kp (Uhilibyhon) mag unipp, dagadarpa ubuy-Հական տեսոն Dumneday (ուստի և Հայpunghumulun uftanngh), linghughu le ugdel kp & dhuste jurhmann, and a quembe dbp1 »:

Upy' bot Ipowity h ahardawa to կալժողիկոսին հետ, անտեղի կը լիներ որ Մակար Բ «առ համօրէն եպիսկոպոսս և քանանայս Հայոց» (408) տալիք հրա-Տանգները յղէր սոսկական եպիսկոպոսի մր, և ny անոնց հայրապետին: hul blot հայրապետը հակաքաղկեղոն Սիւնեաց ա. ռաջնորդը քաղկեղոնական նկատուելուն Smilmp pome mja pmjle, pro fmlaulp(են լնդուն էինք իրը այղպիսի) եպիսկո_ պոս մ'ի՞նչ հեղինակութիւն կրնար ունե. նալ, որպէս զի Մակար Բ զայն իրեն խարգման կարգէր հայ եկեղեցւոյ առջեւ։ Հետեւաբար Վրթանկս սիւնեցի եթե հպա. տակ իւր կաթողիկոսին և եթե ապստամբ, Մակար Բ չէր կարող ուղղել անոր առ Zunju Bargan:

18. Concumptify Supporting the it. ղադրէ «Բասենոյ և Բագրեւանդայ» եպիս. կոպոսը Տուրգ՝ իւր ինքնագլուխ ընթաց. phu umunamunu (412): 2. Dupuhumu Snipq whenthe he donpanch Stepates Shaphy (податирати Showy) կши Մարկոս եպիս. կոպոսաց Բագրեւանդայ, որ կը յիշուին 9 դարուն, ենթադրելով՝ որ ադոնց մին կամ միւսը Մակարի յոյն բնագրին մէջ աղա. Lungarten le Sugurghen & Snapafinue abenif: Միանգամայն կը դիտէ՝ որ Տիրակ կամ Մարկոս սոսկ Բագրեւանդայ հայիսկոպոս նշանակուած են, մինչ նոյն շրջանին Բասենոյ եպիսկոպոս են նախ Գրիգոր և ապա Ներս⁸: Եւ հոդ կամ յետոյ իւր կոչած օրինակաղ մէջ, սկսեալ 555էն մինչեւ 607, չկայ ոչ մին՝ ուր երկու գաւառ. ները մէկ առաջնորդ ունենան Տուրգի պես։ Հետեւանը։ «Թերեւս», կ'ըսէ Պատ. Հայրը, Գրիգորի մահուամբ Բասենոյ ա. Թոոր Թափուր մնաց ժամանակ մը, և Տիրիկ--Տուրգ զայն ալ գրաւեց, ու նկա. տուեցաւ առաջնորդ Բասենոյ և Բագրե. Luilingung (546-49):

Բայց թևրևոսը կրկին երես ունի, հաս. տատական ու ժիստական, որով փաստ մը չի կազմեր. այլ բռնազբօսիկ հետեւանքը մակարեան Թուղթը Զ դար փոխադրելուն. ուսկից երբ հրաժարի, պէտը չի քնար երկու վիճակաց անջատման շրջանին մէջ միջանկեալ պատաճական կարճ կցում մը են Յաղրելու. ոչ ալ Տիրիկ ընելու Տուրգ

digitised by

անունը, որ արդէն ծանօթ էր մեր նախ_ ubug' Snapp your Snpp Shend, he dhum կանօրեն ընծայուած Հայկայ սերնդներեն միոյն¹, ուրեքն և անկարօտ սրբագրու. **Թեան։ Այլ Տուրգն ու միացեալ Թեմը կը** տեղափոխենը Դ դար, և կ'ունենանը խընգլոյն բնականոն վիճակը, առանց առ խարխափ Թարթափելու ենթադրութեանց մէջ։

- 69 -

19. 0.14 Sacpate է ուրենն՝ որ «յան. Անգրունո կունչի, հնորք ևական, բակոկոպոս միայն աթոռաւ, և ընդ արջեպիսկոպոսին ինքեամբ անձին տայ պատիւ, Ing st wood pugachel» (412): Nºp wpphuhuhumuhu: Lap phplien of the purt S. 0.4/126 maple quantine q Luga Phiques Though' Jachwy 555h dagadad, Bugphւանը ու Բասեն այդ առնքիւ անջատելու Դունի հայրապետանոցէն ու կցելու յու. hulun pudupa, a deplanja del balda. Weblar «mpghuhuhuhu of, phplere Jep-Builty pupuhu. I pphu she be degnes @piere» (545):

0.14 թևրևուներն ալ զուրկ են գոյու. Itaus pomentagtes 26 Sumpi 5556 day Inde, pudencus jumpungen «ubumnem. uni funedhugs yti, fo quer f'udemuտանուի իրը գեղինակ հայ գերձուածոյն, "Ing whimpharforthe hul she wing the Two bring showmulunuuu sty, npng thunny bhilde uhmh hugute blat unnig White, In Bt Sublante Inneldhub gas Ind: U.Ju Sph Swingneith wylnep Shepend bis , & Sou stil help Banny Soupe Sten 2. 0.4/ hub and for surmaphynigud «St-Pul Bugpheminun buhulnunun» unju da-Indhi ity Swampuphy Sumus by, 4 her dujuuhig կր ստորագրեր անոլ որոշմանց · "uully yupquigu le Sambel' op dogody Shap 50 munp qdmar fbut upunsun Sp White St Windimhan monte Bt Surle «ums կալութ ընդ արիանոսս միաւորեալ է և чиравии развил» (412), Дин. 201 ш. unezuntine de ang appine for man «funtնեաց, այսինըն հեռացաւ Դունէն» (545), ուր Մակար արիանոսներէն կ'ըսէ, ոչ Դունեն: Արդ՝ եթե կարենայինը Տուրգի

ity mauble gSppmy, ny um Sanugap 5 врева стращеть. пу шипр орая «Даг. նոյ կաթեողիկոսարանեն անջատուած բա. ժին» մը կար՝ բովանդակող նաեւ իւր վի. ճակին. ոչ ալ այդ բաժնին մէջ «վըընանես արքեպիսկոպոս» մը, որոյ հետ մրցակցելու ծկաումն ունենար Տիրակ։ Ոչ մէկ իրականութիւն այդ ենթադրութեանց մէջ։ Սիւնեաց մետրոպոլտունեան մար. մաջն ինքնին & դարէն յառաջ գոյու βիւն չէ ունեցեր, ինչպես ցուցած եմ այլուր.* и р дага & «шипр шровшир 9 дшраг азу փնտոել» (545): Որով դարձեալ Դ դարու ity nontubine bug dbg hep wopbuhula. պոսէն ըմբոստացած Տուրգը։

20. Vulupun By By Bi Sty hulungtu 4mg upplay halpayna 4md bay halpayna unglen մը՝ Վր[ժանէս անուն (408, 412): Մեր шյղ տիտղոսն առաջին դարերուն սեպչա. կան գիտենը մայրարաղարացի եպիսկո. պոսաց ու կախողիկոսաց միայն, որ իրենց ներքեւ եպիսկոպոսներ ունէին, որով և մեր հայրապետաց՝։ Արդ Մակար Բ ի՞նչպէս կընար տալ զայդ Սիւնեաց սոսկա. կան հայիսկոպոսին: 2. 0.4/ինեան կ'ուզէ՝ որ նա իշխանունինն տուած լինի անոր միւոոն օրննելու. և «կ'երեւայ [# Մա_ կար անուանած կամ նկատած է զվրթա. նես այս ղեպքին արքեպիսկոպոս կամ եպիսկոպոսապետ» (543)։

Պատմունինն անոռներու բարձրացումը տիեզերական ժողովոց յատուկ ցոյց կու տայ Եկեղեցւոյ միութեան շրջանին, ինչպես ըրին Նիկիոյ, կոստանդնուպոլսի, Եփեսոսի ու Քաղկեղոնի ժողովները։ իսկ հոս Մակար ինքնագլուխ իրեն աստիճա. նակից մը կը ստեղծէ յանկարծակի, այս. ինքն 2. Ակինեան ստեղծել կու տայ, և այն ալ իրեն չպատկանող հեռաւոր վի. ճակի մը մէջ։ Եւ այդ աստիճանը պիտի ու. նենայ վրծանես՝ միւռոն օրհնելու վայրկենին միայն, և յետոյ պիտի հանէ՝ ծալէ

1. 100066. P. g. - 2. yunkann haghnaknu, 576-78. - 3. 9. hpp pypng, 73. - 4. Цшригар шаурракр. 281-85. — 5. Цатр. 645, 650. филит. 9, 16, 26, 72, 75 4.2.

^{1.} Phys pypny, 79: - 2. U.Jymtu 4'hildwypt Snapգևայ սեռականեն, որ Տուրգ ձեւով ալ կրնար նոյնպես հոլովուիլ, ինչպես Ներեայ, կիսեայ եւն, - 3. Գիրդ pypng, 73, 78, 81:

ու պահէ, ինչպէս դերասանները կը վա րուին իրենց բեմական հագուստներու Հետ, յետ ներկայանալու բեմի վրայ որ և է օտար դէմքով։ Սիւնեաց ապստամրունեան առասպելը կարկատողին մտքէն անգամ չանցաւ՝ ոչ արքեպիսկոպոսունիւն տալ անոնց առաջնորդին, և ոչ մեռոն օրհնելու իրաւունք. այլ ընդ հակառակն կ՝ըսէ՝ նէ «զիւղն օրհնունեան ամ յամէ առնուին Սիւնիք յԱղուանից¹», նոյնպէս առասպեշ լական։

Ասոր հետ կը նկատեմ՝ որ Մակարայ шկնшրկшծ արբևպիսկոպոսն шւելի բան մ՝է քան հասարակ կամ դիպուածական աիտղոսաւոր մը, գործնական գյուխ մր եպիսկոպոսաց, և երուսաղեմացին «հնա. զանդու // իւն» կր պահան / Տուրգէն անոր հանղէպ: Եթե ղա Սիւնեաց առաջնորդը լիներ, պիտի ունենար ուրենն իրեն հը. պատակ եպիսկոպոսներ եւս. որովհետեւ Բագրեւանդ բաւական հեռի էր Սիւնիքէն, և անջատուած իրաըմէ միջանկեալ գա. ւառներով, որոց վրայ եւս իշխելու էր նա՝ որ Բագրեւանդայ վիճակաւորին կը Spudujtp, այդպէս իւր ներքեւ ունենալով «Դունոյ կաթողիկոսարանէն անջատուած բաժին» մը։ Այսպիսի եպիսկոպոսապետի *մը՝ մեր սովորական լեզուով կաթողիկոս* կ'րոննց Հայերս։ Եւ են է ընդունինց Հ. Пуривани пратурии и прави страни пр Пребышу шпшубипрар дшравр է 5па Տակառակաթեոռ կաթեողիկոս մը՝ աստիճանին բոլոր իրաւունըներով. բան մր զոլ կը կրկնեմ՝ Սիւնեաց առասպելն անգամ sh almaha: As we dep house quig Sw2տեցնել այն ներդաշնակութեան Հետ՝ զոր նկատեցինը Սիւնեաց և հայրապետական w Janubpne Spyles:

21. Վերջապես պիտի դիտել տամ՝ որ Մակար իւր Թուղքնն ուղղած է և կը խօսի ոչ առանձին եպիսկոպոսի մը, և ոչ առ Վրքանես միայն, այլ Հայաստանեայց ամ բողջ նուիրապետուքեան. «առ եպիսկո պոսապետդ տեր Վրքանես, և առ համօրեն եպիսկոպոսս և բահանայս Հայոց» (408): Մնտեղի է ուրենն այդ նուիրապետուքեան

գլուխը նշանակուած նպիսկոպոսապետին Sty Anhumany ymfonghynuha' dheu hughu. կոպոսաց հաւասար մը տեսնել, որով նուի. րապետունենեն դուրս պիտի մնար կանո. applaup, a um apmin: 26 bot If mymp կը գրեր այնպիսի շրջանի մը մեջ, որ իրեն համարձակութիւն կու տար խօսե. լու ամբողջ հայ կղերին, յայտնի է՝ որ եկեղեցական Համերաշխութեան ժամանակ մ' էր այդ. որով չէր կընար կաթողիկոսը դուրս մնալ անոր ԹղԹէն։ Հակառակ պա. րագային, այսինըն է հերձուածի մը շրըջանին, Մակար չպիտի կարենար ուղղել hep Sujub Las «un hudophle bufulnunu և բահանայս Հայոց», որոց գէթ ստուար ու կարեւոր մէկ մասն իրենց Տայրապետին հետ միացեալ պիտի լիներ։ Եւ Երուսա. ղեմի արքեպիսկոպոսն ալ անտարբեր լռու. Թեամբ մը չպիտի անցնէր այդ հերձուա. Shu gadtu, husutu sunnan hen Imgange Յովհաննես, ծանր յարձակում մը գործելով անոր ղէմ՝ վերոյիշեալ առ Արաս By Bhu Sty:

Գալով մեր ազգին, հարկ էր որ այն անձն՝ որուն դիմեցին Հայը, իրենց Տաշ ճելի և ընդունելի մէկը լինէը։ 0.րդ՝ Մա. կար Բ կ'ապրեր այնպիսի շրջան մը, ուր մեր մէջ սկսած n. gopաguð էր հակա. քաղկեղոն Հոսանքը, և Հերձումը մօտա. լուտ: Այդպիսի ժամանակ մը հայ եկե. ղեցւոյ առաջնորդները չէին կարող ան. խարաբար հրահանգ խնդրել հայրապետէն քաղկեղոնիկ Երուսաղեմի, «յորմէ զաս, տուածային փառոն կողոպտեալ մերկա, ցուցին, և զՀաւատն առաջելական զերծեալ բարձին ի նմանեն», պիտի գրէ Աբրահամ կլժղ. բիչ յետոյ (608/ա կիւրիոն²: Եւ զոր կը կրկնեին, եթե ոչ գրով՝ բայց սրտով ու լեզուաւ, նաեւ իւր նախորդը Մովսէս՝ որ հայ հերձուածը Shithby. L bot ny dbagungu umungu Ցովհաննես, - որ ներքսապես քաղկեղո. նական էր, և յետոյ կոստանդնուպոլսի մէջ ալ Յունաց հետ հաղորդուեցաւ հո.

1. 4wywb4. 217. - 2. 9. hpp. pypng, 176,

digitised by

αμισμωμξω¹, – αξθ ωύση և β Մակարայ σωσωύωμωμից հայ կղերին հակարաղկե, դոն հαοη ու երկիւղալի σωυη²: Ոչ· այլ ζωյα իրենց խնդիրը σωտուցին Դ դարուն, երբ սերտ σիուθեան σξջ էին կաθողիկէ Եկեղեցւոյ և անոր գլխաւոր աθոռներուն հետ։ իրենց եպիսկոպոսապետն էր ս. Վըր-Թանէս, և նաσակին հեղինակը՝ Եկեղեցւոյ σξջ σեծահռչակն Մակար Ա, որոյ անունն իսկ, պատկառելի նաեւ σեր ազգին, կանոնական գօրուθիւն տուաւ իւր ԹղԹին

22. Վերեւ ակնարկեցինը մեր ԹղԹին Ste Ephpy should Uphulinnug, npng Shin Տուրգ «սակաւուք միաւորեալ է և դարձեալ խղճեալ»: 2. Ակինեան կ'անդրաղառնայ և կը դիտէ. «Չի կրնար մտածուիլ՝ [#է այս շրջանին երեւցած ըլլան ի Հայս Արիանոսը». բայց «նաեւ Դ դարու Տամար անհեղեղ» կը կարծէ անոնց գո. Jur Ghenn app Buf (248): Capit & Gt Բուն այղ դարուն ծնած ու գործող բարե. խիղճ արիանոսը, որոց ղէմ պայքարին մասնակցելու գնաց նաեւ մելս Ալլիսmultu bhling dagadhu dtg, uturg thu խնայել հայ բրիստոնեից, ու չգալ խան, quebe whinty Singher: be analstante 2 Դալու յայտնի պղտորիչներն էին նեստո. լուկանը, «կ'երեւայ [85», կը հետեւցնէ Դատ, Հայրը, կամ յունարենը հերևտիmup գրած էր և թարգմանիչն արիանոսը կարդացեր է, և կամ քաղկեղոնականք իրենց ճակառակորդաց այդ արճամարճա 4 wie mpingnup you mujhi (549-51): 000units ny propy putienuppen Bhiling hilphong Phapme le quad apar sh mumehapp . mil up paul qualing auffu, h U.p. hulinung Ste 40 manut I, Umhunun Summendand Տամանուն աղանդաւորներն իսկ, առանց թազմապատկելու ըստ հաճոյս այդ բառին նշանակունինը, որ կրնայ սանման չունենսալ, և գոր արդեն պատմունքիւնն ալ Sh mbumbmangnphi

Այսպես Հ. Ակինեանի բոլոր կառու ցունները Վրլժանիսի ու Տուրգի անձանց և Արիանոսաց շուրջ՝ իրականու[ժենէ շատ

հեռի են, և կը ծագին Մակարայ Ար Բի վերածելու Հարկէն՝ զոր զգացուցեր են իրեն՝ վիճեալ ԹղԹին մէջ նկատած «բարձրակարկառ դժուարուԹիւններն» Մ. Մակարայ դէմ. և զորս հերքելով մեջ, այս կերտումներն ալ, իրենք իրենց մէջ արդէն անընդունելիք, աւելորդ կը դառնան է 23. Վերջին խօսքս պիտի ուղղեմ այն

23. Վերջին խոսքն պիտը ավը տեղափոխուժեանց դեմ՝ զորս Հ. Ակինեան կ՝առաջարկէ մակարեան Թղժին մէջ (554– 556), և որոցմով անոր շարադրուժիւնը կ՝աղաւաղուի, ոչ Թէ կը կանոնաւորուի, ինչպէս ինց կը կարծէ։

Մակար կը գրէ՝ Թէ Հայոց պատուի. րակները «խնդրեցին զգրոյն (իրենց բեշ լոածին) պատասիսանիս, զոր (այսինըն պա. տասխանը տալ) ոչ կամէաը, ծանրացեալ տկարութեամը Տրամանատուութեանս» (407): 2. 1.4/26 mil yumun function juրարերեալը կը բաժնէ զոր յարաբերակա. նեն, ներդաշնակօրեն կապուած իրարու, անոնց մէջ փոխադրելով ընդարձակ կտոր մը, «Այլ և տեսեալ զբազմազգուշալի և առ Համօրէն եպիսկոպոսս և քաՀանայս 2. 2. (408, m. 8-27), npnj hep mbyւոյն մէջ քնալը կը պահանջէ իւր շարու. նակունիւնն ինընին, որ իմաստով կա պուած է կտորիդ հետ։ Հայ պատուիրակ. ները կը պատմեն հող մեր աշխարհին մէջ տիրող անկանոնու թիւնքը մկրտու թեան առնքիւ և այլն, որ զարմանը կը պատ. ճառեն երուսաղեմացւոց, որով «ոչ չեղգացաց, կ'ըսեն, գրել... (և) առաջել... առ համօրէն եպիսկոպոսս և բահանայս Zungay, (un h) pungaru qqarearifthuifp le bpկիւղիւ կատարևյ զկարգաւորուներնն մեծի խորհրդոյն» և այլն, ուր բերականօրէն զեղչուած է կատարևլ անորոշին վերաբե_ լող առ ի նախղիրը։ իմաստն է. Մակար he get Bargon, nemta al Luge gans շունեամը կատարեն խորհուրդը. մին հեշ ահւանը միւսին. իսկ Հ. Ակինեան իւթ աեղափոխունեամբ՝ արդիւնքը կը զատէ պատճառէն, ինչ որ ներելի չէ։

1. կարեշոր խնդիրներս, 384-86. - 2. Հմմտ. անդ.

A.R.A.R.@

- 71 -

Jupaten Jum. Lujpp Agapte 9. 10դուածին ծայրը (410) կը բերէ Թ յօդուա. Shu min umup' np 4p poup Sarpah 4pmj. «զի ի միմեանց ընկալեալ – խորջել իբրեւ 10mmpt» (412, mng 3-18). 144 9. 10դուածին առաջին մասը, ուր կը յիշուի Երուսաղեմի ժողովը, «Արդ միաբանու. Blundp - we dbg Suumumbuy Spilling иш. » (410, ш. 29-33), 4р шшир Sacpap տեղը, Թղթին վերջաբան ընելու։ Ուելորդ է առաջին տեղափոխութիւնը։ Մակարայ 9. jognemon 4p wouh եպիսկոպոսաց ne քահանայից յարաբերունեան վրայ. «վև. րատևսույք (եպսը.) ըստ կարգեայ կայե. նիցն կալցին իշխանունիւն», այս ինըն իրենց պաշտօնին համեմատ վարեն իրենց իշխանութիւնը. և թանանայր իրենց կարգն «առեալ ի նոցանէ, մի փքասցին» անոնց ngu, h itumi poting surport itse: 2. 1.4/նեան այս սահմանին ուցելով «նաև գործ. նական պատուէրներ», հոս կը փոխադրէ Տուրգ եպիսկոպոսը՝ որ գործ ունի արըեպիսկոպոսին հետ, և չի ծառայեր եպիսկոպոսաց ու թահանայից կցորդունեան։ **Արդէն Մակար ինքնին կու տայ վերջնոյ**ս պատուէրները, «ուսեալ յառաքելոցն պատ. unifituing», a stanting no aposili funp. Հուրդը պիտի կատարեն եպիսկոպոսունը h pusulujp, Shennup upup opsit bufu. կոպոսապետը, կամ ասոր հրամանաւ ե. պիսկոպոսները. իսկ միւս իւղերը՝ քահա. նայք ու եպիսկոպոսունը։ Ուրենն ամէն ինչ կատարեալ է հոդ։ Գալով Երուսաղեմի ժողովոյն յիշատակութեան, կրնայ քնալ umbe Sou nep & wpyth: pul Soupph huphпрор, правыные шидша сшру в'др, и կապ չունէր «եկեղեցւոյ կարեւոր կարquy» Sha (408), np [dy/d/h q/hunnp նիւթ կը կազմէին, Մակար զայն իրա-

ւամը ձգեր է վերջին յօդուածին մէջ, և Հոն ալ պատշաճ է որ մնայ։

կնքենը։ Հ. Ակինեանի ի նպաստ Բ Մակարայ տուած բոլոր փաստերը, իրենց առատունեամբ և առերեւոյն յարմարու, Авшир першарина, разина и воровры ву կատարած տեղափոխունիւնը, զուրկ են Հաստատունեն, և արդիւնը՝ խնդրոյն վր. րայ շատ հապճեպով նայելուն։ Թէպէտ h hujunun hil mhunefihun, mij had Sm. մար բանասիրական արժէք չունին՝ 0, Մակարայ յարողաց մէջ «աւելի լուրջ» կո. նիբիրի տուած փաստերն ալ, զորս կը Sundanomt 2. 0.4/10 hun (515-16). 4 4/m. տողու/ժեան չեմ առնուր զանոնը՝ մեծա. գոյն իրաւամբ թան որով վարուած է Պատ. Հայրն իմ նախորդ գրութեանս հետ։ U. ju bapulugneldbut phone qdbq ng ming բանասիրու[ժիւնը, որ դատելու իւր առան. ծին կանոններն ունի, աւելի խստապահանջ ու գրապաշտ բան լուրջ բանասիրունեան ի գործ գրածները։ Որ Տին շարադրու/ժենէ մը «զգոյշ քնալը» պարծանաց նիւթ մը չի համարիր. ոչ ալ յանձն կ՝առնու պատմական հարցերու լուծունն որոնել թերևու. ъвраг, у иригиз ркивраг, ийрадрагриший և բնագրաց ըստ հաճոյս յեղաշրջունեանց Sty: Ap Zuntunfulpt n. Zhpahupnfolp. ъերը յարգելով հանդերձ, Սինայի բարծունըէն իջած պատգամարերներ չի նկա. տեր, և անոնց շր[ժներէն չի կախուխը քնար։ Եւ ի լրումն իւր եզրակացուխեանց՝ Մակարայ Թուղթը կը մնայ ապահով աղ_ բիւը մը Դ դարու երուսաղեմեան և հայ եկեղեցեաց ծիսական ու բարեկարգական ъկարագրաց, ստանալով այսպես մեծ կա. րեւորունիւն մը, և բաղձալ տալով՝ որ իւր լաւագոյն և ամբողջական բնագիրն ալ յայանուի օր մը։

2. L. 2080166

ՍՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՂՒՇԷԻ՝ ՎԱՐԴԱՆԱՑ ԵՒ ՀԱՑՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ՝

- 73 -

59 7. unng 20

...« Բաջալերուժիւն քաջաց, կամակարուժեամը յարձակեալ ի վերայ մահուան, առաջի տեսանելով զզօրագլուխն յաղժուժեան, որ ոչ ումեք ոտնհար լինի ժշնամուժեամը, այլ անդ ուսուցանե գիւր անպարտելի զօրուժիւնն»:

Մոսկուայի տպագրունիւնն 1892ի Անծեւացեաց օրինակի վրայէն, ունի ըններցուածս «այլ ամենեցուն ցուցանէ»։ իսկ մեջ յօժարեալ ենջ կարդալու «այլ անդուստ ցուցանե զիւր անպարտելի զօրուներւնն։» Չօրագլուխն յաղնունեամ, որ ոչ մէկէ կը պարտուի, ջաջունեամը եւ յօմարունեամը մահուան դէմ գնացողին տեկոցտեղ (անդուստ) ցոյց կու տայ իւր անպարտելի գօրունիւնը։

5g 27. unn 5

«Եթե կարի որ առաւելեալ իցէ աշխար-Տական մեծունեամբ՝ եւ մաօր աղրատա գոյն, այնպիսին ողորմելի է քան զբա. Չումս. որպես եւ տեսանեմը իսկ, ոչ միայն t suchwing Supply, will be no about 5 Rui quiltingi: Թագաւոր ենէ ոչ ունի զիմաստութիւն աթոռակից իւր, ոչ կա 15 ի վիճակին իւրում վայելուչ գոլ»: Այս պարբերու նեն մէջ մենք կ'առաջարկեսը փոխել կիտադրուներւսը ընդ մէջ «զամենայն : Թագաւոր» եւ գրել. «այլ եւ որ մեծն է քան գամենայն՝ թագաւոր, եթ "& ach ghoumant for som beauting the fut il, «Sungad ungewang, anapitale 5 mg միայն սոսկական մարդկան մէջ, այլ Buգաւոր որ քան գամենքը մեծ է, են է աղ-Rum 5 Sungad, hp dhauhhu dughtars 2 Seupurples:

τ<u>ε</u> 27. unn 23

«Բայց մեր Թէպէտ չունիմը Հրաման բամբասել զիշխանս, եւ ոչ գովողը կարեմը լինել այնմիկ որ աստուածամարտն լինին։ Այլ զանցս իրացն պատմեմ, որ ի նմանէ ընդ սուրբ եկեղեցիսն էանց, եւ ոչ դանդադիմ, ոչ բամբասասէր մտօր, այլ ճշմարտուԹեամբ զելս իրացն ասելով ոչ լոեցից»։

լունցից»: Այս Հատուածին մէջ ուղղելու պիտի առաջարկէի ա. կիտադրուԹիւն ընդ մէջ «լինին։ Այլ» թ. ուղղել «եկեղեցիսն» (յոg) Եկեղեցին. գ. «դանդադիմ»ի գանգատիմ. դ. ջնջել միջակէտն եւ ոչն որ կայ ընդ մէջ «գանգատիմ եւ բամբասասէր մտօց»: Եւ կարդալու է այսպէս. «Բայց մեք Թէպէտև չունիմը հրաման բամբասել զիշխանն² եւ ոչ գովողը կարեմը լինել այնմիկ՝ որ աս տուածամարտն լինիցի⁵. այլ զանցս իրացն պատմեմ, որ ի նմանէ ընդ տուրբ Եկեղե. ցին էանց, եւ ոչ գանգատիմ բամբասա սէր մտօը, այլ ճշմարտուԹեամբ գելս ի. րացն ասելով ոչ լոեցից».-

րացն ասելով ոչ լուցլ օ Այլի առջեւ պէտը չէ վերջակէտ, վասն զի նա շաղկապ մ է երկու հակադիր գաղափարներու, աստուածամարտին վրայ չարամտունեամբ չենը ուզեր խօսիլ, բայց ճշմարտունեւնն ալ լռել չենը կարող։ Բամրասասէր միտքը «ոչ դանդաղի»,

Բամբասասչը՝ սրաբը այլ կը գանգատի եւ կը տրտնջայ եղած աշ այլ կը գանգատի եւ կը տրտնջայ եղած աշ նիրաւունեանց Համար։ Ենե չի գանգատիր բամբասասչը մտքով, ուրենն ասածն ճըջմարտունիւն է։ Պարսից հալածանքը բրիստոնչական Եկեղեցույ դէնն էր եւ ոչ Հայաստանի առանձնական եկեղեցիների։

1. 4 buhanhy my. 1893: - 2-3. Cum Unul. my.